

RYSZARD GAŁECKI

ROZWÓJ NAUCZANIA AKADEMICKIEGO W ZAKRESIE DYSCYPLIN HANDLOWYCH W POZNANIU

Wyższe kształcenie handlowe datuje się w Poznaniu od czasu powołania do życia Wyższej Szkoły Handlowej, to jest od roku 1926. Potrzeby takiej specjalizacji studiów podnoszone były przede wszystkim przez kierownictwo poznańskiej Izby Przemysłowo-Handlowej, która zresztą była nie tylko główną inicjatorką, lecz także donatorką wyższego nauczania handlowego. Studia handlowe znacznie odbiegały wówczas od ich dzisiejszych wyobrażeń. Przygotowywały one wtedy pracowników organizujących i nadzorujących wszelki ruch towarów, a więc przede wszystkim procesy zaopatrzeniowe i zbyt gotowych wyrobów. Działalność handlowa w końcowej fazie obrotu towarowego, a więc na styku z indywidualnym odbiorcą nie znajdowała się w centrum zainteresowań nauki i dydaktyki handlowej. Studia handlowe oznaczały więc kształcenie ekonomistów. Wskazuje to wyraźnie zestaw przedmiotów nauczanych w pierwszych wyższych uczelniach typu handlowego, w tym również w poznańskiej Wyższej Szkole Handlowej. Obok wielu przedmiotów ogólnych, wśród których poczesne miejsce zajmowała ekonomika lub ekonomia społeczna, wykładane były w początkowym okresie tak zwane przedmioty komercyjne, do których zaliczano: naukę o handlu, księgowość, arytmetykę handlową.

Podobna struktura przedmiotów nauczania kontynuowana była w Akademii Handlowej i dopiero w końcowym okresie jej istnienia, już po wyzwoleniu (1948- 1950), wykładany był odrębny przedmiot pod nazwą „obrót towarowy”, który był encyklopedycznym wykładem o powstających nowych warunkach obiegu towarów w sytuacji uspołecznionej wytwórczości przemysłowej oraz częściowo tylko uspołecznionego handlu i rolnictwa. Przedmiot ten był w ówczesnych latach fragmentem „bitwy o handel”, kształtującym u przyszłych organizatorów obrotu towarowego nową jakość spojrzenia na handel jako na istotną i wyodrębnioną dziedzinę gospodarki narodowej. W początkach istnienia Akademii Handlowej nie prowadzono jednak odrębnego cyklu kształcenia w zakre-

sie obrotu towarowego. Bardziej szczegółowa specjalizacja była możliwa na podstawie seminarium dyplomowego, lecz w zasadzie, w rezultacie własnych studiów literaturowych i źródłowych, a w niektórych latach poprzez uczestnictwo w specjalizacyjnych wykładach fakultatywnych. Próbowano wprawdzie stworzyć naukowe podstawy dla wyodrębnienia specjalizacji dydaktycznej, lecz plany te przez długie lata czekały na pełną realizację. Jeszcze w Wyższej Szkole Handlowej w 1937 r. powołano do życia Instytut Badania Handlu Wewnętrznego, jednak wojna przerwała jego działalność bez upowszechnienia wyników prowadzonych badań.

Właściwa specjalizacja poprzez odrębnie zestawione zajęcia dydaktyczne, a dotyczące problematyki handlowej umożliwiona została studiującym dopiero po powołaniu w Poznaniu Wyższej Szkoły Ekonomicznej i utworzeniu jednocześnie kilku kierunków studiów, wśród których zawsze poczesne miejsce zajmuje kierunek handlowy. Nauczanie handlowe podlegało w początkowych latach w Wyższej Szkole Ekonomicznej częstym zmianom strukturalnym i programowym. Szczególną cechą kierunku handlowego studiów było jego dostosowanie do bieżących, często zupełnie doraźnych potrzeb gospodarki narodowej. Stąd też w latach pięćdziesiątych dominowały na Wydziale Handlu poznańskiej Uczelni ekonomicznej kierunki studiów i specjalizacje związane najpierw z obrotem produktami rolnymi, a później nawet z samym tylko skupem produktów rolnych,

W tych trudnych latach tworzenia zrębów współczesnej dydaktyki handlowej inicjatorem, organizatorem i realizatorem tego nauczania i kierującym zespołem dydaktycznym był ówczesny zastępca profesora, dzisiejszy profesor zwyczajny, doktor nauk ekonomiczno-politycznych Zbigniew Zakrzewski. Od tamtego czasu Profesor Z. Zakrzewski jest całkowicie związany z naukami handlowymi oraz z dydaktyką z tego samego zakresu. Stało się to być może początkowo nieco z przypadku. Doktor Z. Zakrzewski objął bowiem w kwietniu 1949 r. kierownictwo Zakładu Badania Obrotu Towarowego, który był kontynuatorem powołanego jeszcze w 1938 r. Instytutu Badania Obrotu Towarowego. Konsekwencją kierowania tym Zakładem w momencie przemianowania Uczelni na państwową Wyższą Szkołę Ekonomiczną o innej strukturze wewnętrznej, było powołanie Z. Zakrzewskiego na kierownika nowo utworzonej Katedry Ekonomiki Handlu z równoczesnym awansem na zastępcę profesora. Dla poznańskiej Uczelni, a przede wszystkim dla garstki pełnych dobrej woli młodych naukowców zajmujących się badaniem obrotu towarowego, była to niezwykle szczęśliwa okoliczność. Nauczanie handlowe zyskało bowiem w osobie Profesora Zakrzewskiego znakomitego dydaktyka, który dyscypliny handlowe podniósł na bardzo wysoki poziom, a przede wszystkim głosił od początku ich ścisły związek z podstawowymi, ogólnymi dyscyplinami ekonomicznymi. Wyraża się on w dopełnieniu teorii w zasięgu dziedziny handlu, w stwarzaniu w tym zakresie uo-

gólnień dla potrzeb generalizacji w skali gospodarki narodowej oraz w korzystaniu z inspiracji dyscyplin ogólnych w sensie wskazań intencji i założeń polityki gospodarczej. Tym samym Profesor Zakrzewski, jako wcześniejszy wykładowca ekonomii politycznej i historii gospodarczej, uzasadnił potrzebę patrzenia na nauczanie handlowe nie tylko z wąsko praktycznego i użytkowego punktu widzenia, lecz dopatrywania się teoretycznych przesłanek działania handlu jako rzeczowego odbicia funkcjonowania rynku z całą jego złożonością i współzależnościami. Takie głęboko naukowe podejście do dyscyplin handlowych przyswoiło wszystkim uczniom Profesora nawyk dokonywania uogólnień i odniesień do szerokiej problematyki społeczno-ekonomicznej nawet przy wykładaniu o raczej wąskich odcinkach pracy handlu, na przykład o skupie produktów rolnych.

Dydaktyka dyscyplin handlowych przechodziła wiele przemian, nie-raz wręcz diametralnych. Ogólną prawidłowością było wyodrębnianie się coraz to nowych przedmiotów nauczania. Wymagało to kształcenia nowych specjalistów oraz przygotowywania programów nauczania i podręczników uwzględniających postępujące rozczłonkowanie specjalizacyjne. Nowy, coraz bardziej nowoczesny obraz dydaktyki handlowej, wykształcił się w środowisku poznańskim w atmosferze inspirowanej przez Profesora Zakrzewskiego. Potrafił On, niezależnie od doraźnych i niestabilnych tendencji, utrzymać i utrwalić właściwe proporcje między przedmiotami ogólnymi, traktującymi o funkcjach handlu w skali makro, a przedmiotami specjalistycznymi, dotyczącymi bądź problemów mikroekonomicznych handlu, bądź też pewnych wąskich wycinków jego działalności. Było to zgodne z reprezentowaną przez Profesora i głoszoną do dziś tezą o potrzebie możliwie ogólnego przygotowania absolwenta, o potrzebie przyswojenia mu przede wszystkim wiedzy o związkach pracy handlu z ogólnymi zasadami gospodarowania w państwie, z poziomem ekonomicznym, ze standardem życia ludności. Dlatego Profesor Zakrzewski, uznając i dopuszczając wykłady szczegółowe, sam prowadził zawsze zajęcia pozwalające na najszerze, odnoszące się do teorii ekonomii potraktowanie problematyki handlowej. Tak więc Profesor koncentrował swe zainteresowania wykładowe od początku swego zaangażowania w problematykę handlu na następujących przedmiotach; ekonomika handlu (w pewnych okresach ekonomika handlu wewnętrznego), ekonomika skupu (znajdowała się w centrum zainteresowania nauk handlowych w latach 1952 - 1956) lub ekonomika obrotu produktami rolnymi (lata 1956 - 1958), ekonomika obrotu towarowego i usług (od 1974 r.), równocześnie w kierowanej przez Profesora Katedrze Ekonomiki Handlu (cd 1969 — Instytucie Ekonomiki Obrotu Towarowego, od 1977 r. — Instytucie Ekonomiki Handlu Wewnętrznego i Usług) były i są prowadzone rozmaite inne zajęcia z grupy przedmiotów handlowych, jak: organizacja przedsiębiorstwa handlowego, analiza działalności gospodar-

czej przedsiębiorstw handlowych, ekonomika konsumpcji, analiza rynku, transport w obrocie towarowym i inne. Wszystkie one, staraniem Profesora Zakrzewskiego, były zawsze ściśle skoordynowane między sobą zarówno pod względem zawartości treściowej, jak i sekwencji czasowej oraz opierały swe treści o podstawowy wykład prowadzony osobiście przez Profesora, a więc ekonomikę handlu lub jej mutacje. Istniała też od początku oraz stosowana jest nadal zasada, iż każdy kandydat na pełnowartościowego nauczyciela akademickiego w początkach swej kariery prowadził zajęcia ćwiczeniowe, a często i wybrane wykłady z ekonomiki handlu pod nadzorem Profesora. Zwyczaj ten wykształcił wokół osoby Profesora Z. Zakrzewskiego silny zespół pracowników naukowo-dydaktycznych, specjalizujący się w problematyce handlowej. Nie będzie przesadą stwierdzenie, że silna i niepowtarzalna indywidualność Profesora stworzyła znaną i znaczącą w kraju, a także poza jego granicami, poznańską szkołę ekonomistów handlu. Spośród młodej kadry wzrastającej pod kierunkiem Profesora Zakrzewskiego wykształciło się dotąd sześć osób, które osiągnęły tytuły profesora, w tym trzech rozwijających naukę i dydaktykę handlową w innych ośrodkach akademickich oraz sześciu docentów, z czego jeden pracuje poza macierzystą Uczelnią. Jeśli do tego dodać 25 wypromowanych doktorów nauk ekonomicznych w zakresie ekonomiki handlu wewnętrznego oraz wykonanych przez Profesora Zakrzewskiego 73 recenzji prac doktorskich i 56 recenzji prac habilitacyjnych, to określenie „szkoła Profesora Zakrzewskiego” okaże się w pełni zasadne.

Prócz zajęć o charakterze kursowym i specjalistycznym na studiach magisterskich stacjonarnych i dla pracujących, pracownicy Katedry Ekonomiki Handlu oraz później Instytutu Ekonomiki Obrotu Towarowego prowadzili wiele zajęć na wyższych stopniach kształcenia, a głównie na Studiach Podyplomowych i Doktoranckich. Znaczny udział w tych zajęciach miał i ma dotąd Profesor Z. Zakrzewski, którego wykłady wyróżniają się przede wszystkim wysokimi walorami teoretycznymi. Do takich syntetyzujących i specjalnie przygotowanych wykładów należą przede wszystkim: *Wybrane zagadnienia z ekonomiki i organizacji handlu wewnętrznego*; *Konsumpcja na tle teorii i praktyki handlu socjalistycznego*; *Wybrane problemy polityki handlowej*; *Problematyka polityki handlowej* (wszystkie na studiach podyplomowych w latach 1966 - 1976) oraz *Polityka handlowa*, *Programowanie rozwoju organizacyjnego w handlu*; *Metodologia nauk ekonomicznych*; *Teoria handlu*; *O pracy doktorskiej* (wszystkie na studiach doktoranckich w latach 1970 - 1977).

Przez wszystkie lata od 1950 do dziś prowadzone są w poznańskiej Uczelni ekonomicznej seminaria dyplomowe i magisterskie o rozmaitej tematyce handlowej. Przez te wszystkie lata seminaria na wszelkich typach studiów prowadził też Profesor Zakrzewski. Tematyka ich była ustabilizowana i dotyczyła początkowo ekonomiki skupu, ekonomiki obro-

tu produktami rolnymi, analizy zaopatrzenia wsi, analizy obrotu produktami rolnymi, a po roku 1958 ekonomiki handlu wewnętrznego, działalności gospodarczej przedsiębiorstw handlowych, ekonomiki i organizacji handlu wewnętrznego, rynku rolnego oraz analizy rynku. Efektem prowadzenia zajęć seminaryjnych i miarą włożonego wysiłku przez Profesora jest absolwowanie przez Niego około 700 ekonomistów dyplomowanych i magistrów ekonomii w zakresie specjalizacji handlowych.

Ranga poznańskiego ośrodka kształcenia handlowego jest tak znaczna, że jego przedstawiciele są często zapraszani na wykłady do innych uczelni oraz instytucji kształceniowych. Dotyczy to przede wszystkim Profesora Zakrzewskiego, który już w latach 1949 - 1951 prowadził na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego, wykład i seminarium z ekonomiki handlu. W późniejszych latach Profesor zaproszony został do wygłoszenia cyklu wykładów w Uniwersytecie Łódzkim *Podstawowe problemy handlu wewnętrznego* oraz do prowadzenia seminariów magisterskich i doktoranckich (lata 1965-1967). W minionym roku akademickim (1978/79) na zaproszenie Politechniki Szczecińskiej oraz Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu Profesor Zakrzewski prowadził wykłady z polityki rynkowej. Jednocześnie jest Profesorem stałym wykładowcą na rozmaitych kursach i studiach szkoleniowych prowadzonych głównie przez Polskie Towarzystwo Ekonomiczne. W ramach tej współpracy Profesor opracował też wiele materiałów szkoleniowych, programów nauczania, przewodników metodycznych oraz przez około 15 lat przewodniczył Radzie Programowej Dyrekcji Szkolenia Ekonomicznego PTE.

Powszechnie znane społecznikowskie podejście Profesora Zakrzewskiego oraz Jego znakomite umiejętności dydaktyczne, które rozbudzały zainteresowania słuchaczy, były źródłem licznych propozycji występowania z prelekcjami naukowymi oraz popularnonaukowymi. Toteż Profesor w swej długiej karierze naukowej wygłosił kilkaset odczytów w kilkudziesięciu miastach na zaproszenie PTE, TWP, Wydziału Oświaty Dorosłych Kuratorium Szkolnego, Towarzystwa Miłośników Miasta Poznania, Biblioteki im. Raczyńskich, Stowarzyszenia Absolwentów WSH, AH, WSE i AE, Radia i Telewizji oraz ZSP i SZSP. Tematyka prowadzonej przez Profesora Zakrzewskiego działalności popularyzatorskiej była rozległa — i dotyczyła głównie: modelu ekonomicznego kraju, polityki skupu, polityki cen, nowych kierunków współczesnej myśli ekonomicznej, twórczości prof. E. Taylora i prof. O. Lange, odrębności rynku rolniczego, koncepcji analizy ekonomicznej, problemów przestrzennych w obrocie towarowym, równoważenia rynku dóbr konsumpcyjnych, wdrażania prac naukowo-badawczych do praktyki, perspektyw rozwoju Poznania, profilu absolwenta poznańskiej Uczelni ekonomicznej.

Rezultatem wielkiego zaangażowania Profesora w działalność dydaktyczną jest wielka liczba przygotowanych podręczników, ich redakcja

i częste współautorstwo. Już bezpośrednio po drugiej wojnie światowej, w roku 1948, wydany został skrypt przygotowany przez Z. Zakrzewskiego *Ekonomika*. Podobne znaczenie miał wydany w 1947 r. podręcznik *Wybrane teksty z dzieł ekonomistów*. Do samodzielnych pozycji podręcznikowych należy też zaliczyć *Wybrane zagadnienia gospodarcze handlu zagranicznego* (1948); *O pracy doktorskiej w naukach ekonomicznych* (1971) i *Ekonomika handlu wewnętrznego* (1972). Istotne znaczenie dla rozwoju dydaktyki handlowej miał też znaczący udział Profesora w przygotowanie następujących podręczników: *Ekonomika handlu (dla studium zaocznego)* (1954); *Ekonomika handlu* (1956); *Ekonomika i organizacja skupu produktów rolnych* (1956); *Ekonomika handlu* (1957); *Ekonomika skupu i obrotu produktami rolnymi* (1957); *Ekonomika handlu* (1960 i 1961); *Ekonomika handlu* (1964 i 1965); *Ekonomika obrotu towarowego* (1967). Profesor Zakrzewski jest też autorem dwu wartościowych przewodników metodycznych: *Ekonomika handlu* (1958) i *Rozwój myśli ekonomicznej* (1958).

Odczuwając ogromne brzemie odpowiedzialności za kształcenie wyższych kadr handlowych Profesor Zakrzewski stale zastanawia się i wywołuje dyskusje na temat profilu absolwenta¹, potrzeb gospodarki narodowej w tym zakresie², programów i sposobów nauczania³.

Głębokie zainteresowanie problemami dydaktyki szkoły wyższej, zaangażowanie w polemice na temat miejsca ekonomisty w gospodarce narodowej, a w związku z tym sylwetki absolwenta przesądza w znacznym stopniu o powoływaniu Profesora Zakrzewskiego do rozmaitych uczelnianych organów i komisji kształtujących i koordynujących dzia-

¹ M. in. *Czy warto studiować?*, Kierunki nr 11, 1968, s. 1; *O społecznie, użyteczne pojęcie „ekonomisty”*, Roczniki i Sprawozdania PTE, Poznań 1966, ss. 25; *Profil absolwenta*, AE Poznań, 1978, maszynopis, s. 1.

² *Kadry ekonomiczne w gospodarce narodowej*, PTE Poznań, 1960, maszynopis, ss. 2; *Miejsce ekonomisty w gospodarce narodowej*, Roczniki Ekonomiczne PTE, Poznań 1964, ss. 14; *Kształcenie kadr dla potrzeb gospodarki*, Międzyuczelniany Zakład Badań nad Szkolnictwem Wyższym, Warszawa 1973, maszynopis, ss. 207; *Zapotrzebowanie gospodarki na pracowników o pożądanym kwalifikacjach*, Roczniki Ekonomiczne PTE, Poznań 1973, ss. 20; *Stanowiska pracy o charakterze gospodarczym a kwalifikacje*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny nr 3, 1974, ss. 12.

³ *Jak się uczyć ekonomiki?* Akademię Szczeciński, 1948, s. 2; *Spółdzielczość jako odrębna dziedzina badań naukowych oraz nauczania*, Trybuna Spółdzielcza 1959, nr 7/8, ss. 21; *Zaoczne studia ekonomiczne jak po grudzie*, Polityka 1962, nr 2, s. 2; *Studia ekonomiczne na Uniwersytecie Poznańskim w latach 1919 - 1951* Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny nr 2, 1970, ss. 18; *Kierownik seminarium magisterskiego wobec problemu pracy wychowawczej ze studentami*, Poznań 1972, z. 134, ss. 12; *kola i metodyka wykładu z przedmiotów handlowych w realizacji programów studiów dla pracujących*, Poznań 1971, ss. 12; *Wykład jako element kształcenia studentów*, Materiały na Konferencję Naukowo-Dydaktyczną Instytutów Obrotu Towarowego, SGPiS 1979, s. 240 - 256.

łalność dydaktyczną. Profesor zasiada również od początku ich istnienia w Zespole Dydaktyczno-Wychowawczym dla kierunku studiów ekonomika i organizacja obrotu towarowego i usług w Zespole Programowym d/s Ekonomicznych Studiów Zawodowych, a od 1973 r. w Radzie Ośrodka Metodycznego wyższych szkół ekonomicznych dla pracujących; wspomniane kolegia działają przy Ministerstwie Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki.

Zaprezentowany przegląd aktywności Profesora Zbigniewa Zakrzewskiego na polu kształcenia kadr dla obrotu towarowego z pewnością nie odzwierciedla w pełni zaangażowania i zasług znakomitego pedagoga, wychowawcy i przewodnika. Dla uzupełnienia sylwetki dostojnego Jubilata należy koniecznie dodać, że został on wielokrotnie odznaczony, ostatnio Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski oraz jest nosicielem honorowego tytułu Zasłużony Nauczyciel PRL. Za swe zasługi w zakresie dydaktyki oraz kształcenie młodych kadr otrzymywał siedmiokrotnie nagrodę Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, które są najwyższymi wyróżnieniami resortowymi.

W ostatnich dwóch latach środowisko handlowe w poznańskiej Akademii Ekonomicznej pod kierownictwem Profesora Zakrzewskiego przystąpiło do modernizacji programów nauczania w części specjalistycznej. Jest to, jak założono, przejściowy etap do wyodrębnienia się specjalności na interesującym nasz zespół kierunku studiów. Warianty specjalizacyjne, a przyszłościowo specjalnościowe, wymagają bardzo wnikliwego i drobiazgowego przygotowania programów nauczania, ich uzupełnienia podręcznikami i przewodnikami metodycznymi, wykonania pomocy dydaktycznych. Potrzebne jest jednak równie głębokie rozeznanie w zapotrzebowaniu gospodarki narodowej na kadrę specjalistyczną. Aktualnie postanowiono kształcić handlowców w zakresie marketingu zarówno dla szczebla centralnego i regionalnego, jak i dla przedsiębiorstw. Ma to być specjalizacja uniwersalna przygotowująca metodycznie do pracy na wszelkich szczeblach zarządzania i oceny. Tradycyjnie też grupa studentów ma być przygotowywana do pracy w obrocie rolnym lub szerzej w gospodarce żywnościowej. Silnie zaakcentowany rolniczy charakter regionu Wielkopolski uzasadnia taką właśnie specjalizację. W zakresie objętej kierunkiem studiów problematyki usługowej istnieje zamiar podtrzymania istniejącej już od wielu lat specjalizacji ekonomika turystyki, która dotyczy przede wszystkim różnorodnych usług turystycznych, a która jest uzasadniona jednym z najwyższych w kraju wskaźników aktywności turystycznej społeczeństwa wielkopolskiego. Przeprowadzenie odpowiednio długich obserwacji przydatności programów i losów absolwentów pozwoli w ostatecznym rezultacie na zaproponowanie zbliżonych do optimum specjalności na handlowo-usługowym kierunku studiów. Najbardziej znacząca i pomocna będzie tu opinia Profesora Zbigniewa Zakrzewskiego, którego doświadczenie, a jednocześnie nowoczesne spojrzenie pozwoliło

dotąd z reguły wybierać najlepsze warianty kształcenia i unikać zasadniczych błędów w tym zakresie. Będzie tak z pewnością również przy podjętej właśnie wewnętrznej reformie specjalizacyjnej. Życzyć pragnęlibyśmy sobie tylko, aby nasz Profesor i Wychowawca zechciał kierować naszym zespołem przy wielu jeszcze przyszłych przemianach w procesach dydaktycznych i wychowawczych. Byłoby to bowiem niemal pewną gwarancją sukcesu.

THE EVOLUTION OF ACADEMIC TEACHING IN SCOPE OF COMMERCIAL DISCIPLINES IN POZNAN

Summary

Higher education in the scope of commerce possesses more than 50-years long tradition in Poznan. The field and programmes of teaching were subjected to different transformations. Guiding subjects served only as a supplement at the beginning to the main purpose of studies, which was a general economic education. Education of businessmen was of a very narrow, specialists character at first in the post-war period (f. ex. purchasing agricultural products), but later on it turned to broader education with possibilities of choice of a narrower specialization in commerce or services.

The evolution of academic teaching in the sphere of commerce in Poznan is inseparable connected with Professor Zbigniew Zakrzewski. To Him, above all, education of a large group of scientists in the sphere of commodity turnover at the Poznań School of Economics can be indebted. Some Professor Zakrzewski's alumni reinforced other academic centres in Poland.